

ПРАКТИКА ВПРОВАДЖЕННЯ СОКІЛЬСЬКОЇ ГІМНАСТИКИ У ФІЗИЧНУ ПІДГОТОВКУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Олексій ЛЯХ-ПОРОДЬКО

Національний університет фізичного виховання і спорту України, Київ

Анотація. У статті здійснена спроба історичного аналізу та виявлення особливостей впровадження сокільської гімнастики у процес фізичної підготовки військовослужбовців Російської імперії на початку ХХ століття.

Ключові слова: Сокільська гімнастика, фізична підготовка військовослужбовців, військове відомство.

Постановка проблеми. Наприкінці ХІХ століття чеський сокільський гімнастичний рух проникає на територію Російської імперії. У своєму поступовому становленні сокільський рух перетворився з гімнастичного в соціально-культурне явище, яке охопило різні сфери життєдіяльності суспільства. Так, на початку ХХ століття сокільська гімнастична система військовим відомством Російської імперії визнається найбільш раціональною та ефективною для фізичної підготовки військовослужбовців. Особливо гостро ця проблема поставилася після невдалої військової кампанії проти Японії 1905 року. Після неї визнано, що однією з причин програшу війни була незадовільна фізична підготовленість солдат. Тому сокільська гімнастика офіційно була введена у військову галузь держави.

Історичний аналіз використання сокільської гімнастики у війську передбачає виявлення особливостей її впровадження у процес фізичної підготовки військовослужбовців Російської імперії на початку ХХ століття.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема використання сокільської гімнастики у війську Російської імперії привертала увагу таких дослідників, як Зеліксон (1940) [1], Гуртор'єв (1966; 1994) [9; 10]. Проте ними висвітлюються лише окремі історичні події та факти. Тому актуальність дослідження зумовлена необхідністю більш глибокого історичного аналізу та виявлення особливостей впровадження сокільської гімнастики у процес фізичної підготовки військовослужбовців.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження виконане згідно до теми 1.1.4 зведеного плану науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури та спорту на 2006-2010 рр. «Історичні та організаційні напрямки розвитку професійного спорту в Україні».

Мета дослідження – здійснити історичний аналіз та виявити особливості впровадження сокільської гімнастики у процес фізичної підготовки військовослужбовців Російської імперії на початку ХХ століття.

Методи дослідження: аналіз спеціальної науково-методичної літератури, документальних матеріалів, історико-логічний аналіз.

Результати дослідження та їх обговорення. Дієвим кроком у впровадженні сокільської гімнастики у процес фізичної підготовки військовослужбовців слугувало утворення в Санкт-Петербурзі Головної гімнастично-фехтувальної школи [11; 13; 18; 25], метою якої було: «...Во-первых – основательно усвоить наставление для обучения гимнастики войск... Вторая задача – познакомить офицеров с сокольской системой и подготовить их к должности преподавателей в средних учебных заведениях...» [26]. Першим викладачем поставлених завдань до школи був запрошений із Чехії «сокіль» Ф. Ербен [8]. Програма Головної гімнастично-фехтувальної школи складалася з практичного курсу, до

якого входили: гімнастика (сокільська), легка атлетика, спортивні ігри, фехтування; та теоретичного: анатомія, фізіологія, гігієна, методика та історія фізичного виховання [7].

У 1910 році Ф. Ербен, за дорученням полковника В. Воєйкова, розробив «Наставление для обучения войск гимнастике» [11; 13], проект якого був затверджений 4 листопада 1910 року [11]. Таким чином сокільська гімнастика офіційно впроваджується у військово-навчальні заклади та стає основою фізичної підготовки військовослужбовців [4; 6; 10; 14; 15].

Про важливе значення і особливу роль Головної гімнастично-фехтувальної школи у військовій системі Російської імперії свідчить те, що її діяльністю цікавився імператор Микола II. Зокрема, 31 липня 1910 року Микола II був особисто присутній на гімнастично-спортивному виступі випускників школи [17].

11 травня 1912 року відбувся огляд Севастопольської військової фехтувально-гімнастичної школи [2]. Історія виникнення школи бере свій початок з 1907 року, коли 1 вересня командувачем військовим округом був наданий дозвіл, а вже 10 листопада 1908 року була отримана телеграма з міністерства, в якій наводились слова імператора Миколи II: «...Радуюсь открытию Севастопольского военного фехтовально-гимнастического и стрелкового Общества, которому желаю полного успеха...» [2]. За основу програми навчання у Севастопольській фехтувально-гімнастичній школі було взято систему викладання Головної гімнастично-фехтувальної школи в Санкт-Петербурзі. З 1910-1911 навчального року фехтування та гімнастику викладав штабс-капітан 50-го піхотного Білостокського полку Гомельський, який пройшов курс підготовки в Санкт-Петербурзькій школі. Тобто, ми можемо припустити, що в основу фізичної підготовки офіцерів Одеського військового округу була впроваджена сокільська гімнастика.

Цього ж року, а саме 30 липня, імператор Микола II відвідав Головну гімнастично-фехтувальну школу після чого відбувся огляд офіцерів-гімнастів школи, керівником якого був «сокіл» Ф. Ербен. Зокрема, журнал «Сокол» повідомляє: «...30 июля в главной Гимнастическо-фехтовальной Школе, в Петергофе, в которой главным преподавателем гимнастики состоит «наш» Ф.О. Эрбен, начальник Союза Русского Сокольства и Петербургского Союза произведен был Высочайший смотр. Ровно в 4 часа дня на Кадетский плац в Новом Петергофе прибыл Его Императорское Величество в сопровождении Августейших дочерей и тогда же стройными рядами вышла под начальством бр. Эрбена колонна, состоящая из офицеров-учеников (свыше 80-ти человек). После выступления, – разомкнувшись, офицеры продолжали под музыку ряд вольных движений, очень красивых и систематично составленных. В особенности красивы были 4-е и 5-е упражнения; первое – представляло комбинацию из отдельных приемов легкой атлетики (поднятие ядра, метание диска, копья и т. п.) второе – комбинация из элементов боевой обстановки...» [5].

Далі було продемонстровано : метання диску, спису, стрибки з жердиною, бар'єрний біг, гімнастичні вправи на снарядах. По закінченню програми імператор Микола II поспілкувався з кожним учасником свята, а Ф. Ербена нагородив орденом Станіслава II-го ступеня [5].

Отже, влада в особі імператора Миколи II та керівної ланки військового відомства розуміючи важливість покращення фізичного стану солдатів сприяла швидкому впровадженню сокільської гімнастики у процес фізичної підготовки військовослужбовців.

Вдало демонстрували свою майстерність офіцери-гімнасти Головної гімнастично-фехтувальної школи з Санкт-Петербургу на різних гімнастично-спортивних змаганнях в Російській імперії, так і за кордоном. Зокрема, у 1912 році група Санкт-Петербурзької Головної гімнастично-фехтувальної школи взяла участь в Іграх V Олімпіади, які проходили в столиці Швеції Стокгольмі [27]. У 1913 році представники Головної гімнастично-фехтувальної школи взяли участь у гімнастичних змаганнях Першої Російської Олімпіади, на якій були здобуті перемоги, як у груповому, так і в індивідуальних виступах [1; 9; 19; 22]. Вагомий внесок у перемогу спортсменів школи у гімнастичних змаганнях вніс керівник Головної гімнастично-фехтувальної школи Ф. Ербен, який готував за сокільською гімнастичною системою [24]. У 1914 році офіцери-гімнасти Головної гімнастично-фехтувальної школи взяли участь у Другій Російській Олімпіаді, яка відбулася в Ризі [9] та у гімнастичних змаганнях

у Франції і Чехії [9; 12]. У червні 1914 року група офіцерів-гімнастів Головної гімнастично-фехтувальної школи (Санкт-Петербург) відвідала місто Ренн (Франція), в якому відбувались 40-ві міжнародні змагання з гімнастики, організовані Союзом гімнастичних товариств Франції, а також Чеську Прагу, а саме «Союз Чешского Сокольства» [3; 9; 12].

Про значення цих спортивних подій якою надавала влада обох держав говорить те, що на змаганнях був присутній президент Французької республіки Пуанкаре [21], а відрядження представників школи було схвалене імператором Миколою II [12]. Блискучий виступ гімнастів з Росії справив найкраще враження на французьке суспільство. Приводимо окремі риси характеристик, якими відзначили виступ групи Головної гімнастично-фехтувальної школи: «...Группа офицеров Главной гимнастическо-фехтовальной Школы в Петрограде показала нам упражнения выше всех других, которые привели в восторг многочисленных присутствующих. Преподаватель у наших друзей русских – сокол-чех, товарищ Франц Эрбен, которого мы не сможем достаточно поздравить с успехом. Известно, что гимнастика в России была введена нашими друзьями чехами и что почти все преподаватели гимнастики в русских школах и обществах чехи. Гимнастический костюм русских офицеров: белые рейтузы, белая рубашка с красными кантами и русским гербом посередине; пояс трехцветный (славянские цвета); на голове ничего не надето.

На паркетe, помещенном в середине площадки, наши товарищи – русские исполнили под аккомпанемент музыки целый ряд великолепных упражнений... Мы никогда не видали ничего более красивого и лучше исполненного...» [12]. «...Гимнастика русских – чудо. Эта собранность и полная однородность энергии, так хорошо дисциплинированная, что в общих движениях, исполненных десятью офицерами, казалось, что они были движимы одной нервной силой. Такое увлечение, такая поразительная виртуозность вызывали единодушные аплодисменты. Общие движения, упражнения на высоких брусьях, все, что привезли с собой наши друзья русские, заслуживает подражания. Наши товарищи – русские, учителя силы, ловкости, правильности и дисциплины. Bravo! Тысячу раз bravo! Двойная хвала русским за превосходному начальнику, полковнику Мордовину и ее преподавателю, товарищу Эрбену...» [12]. «...В такт музыки они проделывают удивительно стройно ряд движений, в которых воспроизводятся все виды атлетических упражнений: фехтование, бег, прыжки в высоту, бокс, метание диска и ядра. Каждое движение было прекрасной демонстрацией того высшего спорта, и в тоже время все работали, как один, с невиданной точностью. Затем так же прекрасно они работали на параллельных брусьях. Русские офицеры одновременно показали гимнастику и дисциплину. Приятно отметить успех русских офицеров и русской гимнастики, в которую несомненно перерабатывается сокольская гимнастика...» [21].

У Франца «Сокол» так описує виступ: «...Наши офицеры-спортсмены... продемонстрировали пять фигур вольных движений, из которых каждая имеет свой особый характер. Первые три фигуры исчерпывают большинство элементов вольных движений; четвертая имеет боевой характер и составлена из приемов бокса и фехтования, а пятая состоит из элементов, показывающих упражнения легкой атлетики. Все упражнения были исполнены с удивительной чистотой и вызвали вполне заслуженные, долго несмолкаемые овации. Исполнение вольных движений наши спортсмены работали на высоких параллельных брусьях. Упражнения очень трудны и красивы. Каждый участник исполнял свою комбинацию упражнений на этом высоком, впервые виданном во Франции снаряде произвели на зрителей прекрасное впечатление и вызвали бурю аплодисментов...» [16].

Нагадається офіцери-гімнасти і у Празі. Їхній виступ так оцінив відомий «сокіл» Франц «Сокол»: «Группа русских офицеров показала нам, на какую степень развития поднята гимнастика. Трудные упражнения на высоких брусьях, у нас теперь почему-то забытых, выполнялись красиво, изящно, развитыми и смелыми учениками Главной офицерской фехтовальной школы в Петрограде с такой виртуозностью, что возбудили всеобщий восторг. Каждый участник доказывал полное владение мускулатурой, уверенность и спокойствие, и в упражнениях были элементы, которые усвоили себе у нас только гимнасты победители на международных состязаниях. Более того! Верные девизу основателя сокольской гимнастики

«Вечное движение и вечная неудовлетворенность в достигнутом» русские офицеры внесли в гимнастический материал целый ряд новых и до сих пор никем и нигде не использованных элементов и комбинаций, которые красотой и своеобразностью прямо ошеломляют. Присутствие к нам наши ученики и сразу же представились в качестве учителей...» [12].

6 червня у Ризі урочисто відкрилась Друга Російська Олімпіада [23]. Як і минулого року, на Першій Російській Олімпіаді у Києві, перемогу у групових та індивідуальних змаганнях з гімнастики святкували представники Головної гімнастично-фехтувальної школи (Санкт-Петербург) [20].

З вище зазначеного ми можемо впевнено стверджувати, що однією з особливостей використання сокільської гімнастики у війську було впровадження у практику виступів вихованців школи у внутрішніх змаганнях Російської імперії та на міжнародній арені. Під час відбувався обмін досвідом і демонстрація власних досягнень.

Перспективи подальших досліджень. У статті постає коло проблем стосовно особливостей впровадження сокільської гімнастики у процес фізичної підготовки військовослужбовців Російської імперії на початку ХХ століття, які потребують подальших досліджень.

Висновки

1. Сокільська гімнастика була визнана військовим керівництвом Російської імперії однією з найефективніших, для фізичної підготовки військовослужбовців, порівняно з іншими гімнастичними системами.

2. Впровадженню сокільської гімнастики у процес фізичної підготовки військовослужбовців сприяли на самому високому державному рівні, як у військовому відомстві, так і в особі імператора Миколи II.

3. З введенням сокільської системи гімнастики у фізичну підготовку військовослужбовців були впроваджені у практику виступи офіцерів-гімнастів на змаганнях місцевого рівня та на міжнародній арені.

Список літератури

1. Анохин А. Итоги Первой Российской Олимпиады // Красота и сила. – 1912. – № 17/18. – С. 1-3.
2. Вебель, Ляхов. Севастопольское военное фехтовально-гимнастическое общество // Сокол. – 1912/13. – № 3. – С. 58-60.
3. Волков В. Д. Развитие спортивной гимнастики в Петербурге – Ленинграде (1860-1970) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 „Теория и методика физ. воспитания и спортивной тренировки” / В. Д. Волков. – Л., 1980. – 20 с.
4. Гавличек В. Чехословацкий Сокол / В. Гавличек. – Прага : Орбис, 1948. – 36 с.
5. Г. Г. // Сокол. – 1911. – № 1. – С. 3-5.
6. Гимнастика и методика преподавания : учебник для ин-тов физической культуры под ред. В. М. Смоленского. – Изд. 3-е, перераб., доп. – М. : Физкультура и спорт, 1987. – 318 с.
7. Главная гимнастическо-фехтовальная школа // Нива. – 1909. – № 9. – С. 178-179.
8. Готлиб А. Г. Российско-шведская выставка физического развития и спорта 1909 года в С.-Петербурге // Журнал Министерства Народного просвещения. – 1910. – № 25. – С. 178-218.
9. Григорьев А. Е. Развитие гимнастики в России с середины XIX века до Великой Октябрьской Социалистической революции : автореф. дис. ... канд. пед. наук / А. Е. Григорьев. – Л., 1966. – 18 с.
10. Григорьев А. Е. Физическое воспитание в России (XIX – начало XX века) : очерк. – СПб. : [Б. В.], 1994. – 80 с.
11. Дюперрон Г. А. Краткий курс истории физических упражнений. Читан в Ленинградской школе физического образования комсостава красной армии и флота. – Л. : Издательство Ленинград. школы физ. образования комсостава К. Л. и Ф., 1924. – 72 с.
12. Заезд группы русских офицеров на Съезд Унии французских гимнастов в Российской империи // Вестник Русского сокольства. – 1915. – № 3/4. – С. 33-36.

13. Зеликсон Е. Ю. Очерки по истории физической культуры в СССР. От отмены крепостного права и развития промышленного капитализма до Великой октябрьской социалистической революции (1861-1917) / Е. Ю. Зеликсон. – М. ; Л. : Физкультура и спорт, 1940. – 176 с.
14. История физической культуры / под ред. Ф. И. Самоукова. – М. : Физкультура и спорт, 1956. – 208 с.
15. Качулина Н. Н. Традиции сокольских организаций России // Теория и практика физической культуры. – 2007. – № 4. – С. 46.
16. Международные гимнастические состязания // Сокол. – 1914. – № 4/5. – С. 27-28.
17. Нива. – 1910. – № 34. – С. 602-604.
18. Очерки по истории физической культуры : сб. тр. / под ред. Н. И. Торопова. – М. : Физкультура и спорт, 1948. – 224 с.
19. Первая Российская Олимпиада 1913 года в г. Киеве. Приложение к «Всероссийскому календарю спортсмена» на 1914 год. – К. : Польская типография, 1914. – 15 с.
20. Российская Олимпиада в Риме // Русский спорт. – 1914. – № 29. – С. 3-5.
21. Русские гимнасты во Франции // Русский спорт. – 1914. – № 23. – 9 с.
22. Скворцов А. Е. Из истории отечественной гимнастики // Гимнастика : сб. ст. – 1981. – Вып. 2-й. – С. 67-69.
23. Такер М. И. Первые российские олимпиады // Теория и практика физической культуры. – 1964. – № 10. – С. 14-16.
24. Фаз // Геркулес. – 1913. – № 18. – 33 с.
25. Шушпанов А. В. Спортивно-гимнастическое движение в России в годы нового революционного подъема (1910-1914 гг.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М. : ГЦОЛИФК, 1975. – 19 с.
26. Эрбен Ф. Курс сокольской гимнастики в главной гимнастической офицерской школе // Сокол. – 1912. – № 6. – С. 33-37.
27. Эрбен Франта. Стокгольмская Олимпиада // Вестник Русского сокольства. – 1913. – № 5. – С. 123-130.

ПРАКТИКА ВНЕДРЕНИЯ СОКОЛЬСКОЙ ГИМНАСТИКИ В ФИЗИЧЕСКУЮ ПОДГОТОВКУ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ В РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ В НАЧАЛЕ XX ВЕКА

Алексей ЛЯХ-ПОРОДЬКО

Аннотация. В статье приведен исторический анализ и поиск особенностей сокольской гимнастики в процессе физической подготовки военнослужащих Российской империи в начале XX века.

Ключевые слова: Сокольская гимнастика, физическая подготовка военнослужащих, военное ведомство.

THE PRACTICE OF INTRODUCTION THE SOKOLSKA GYMNASTICS INTO THE PHYSICAL TRAINING OF THE MILITARY MEN IN RUSSIAN EMPIRE IN THE BEGINNING OF THE XX CENTURY

Olexij LJAKH-PORODJKO

Abstract. This article is dedicated to the historical analysis and revelation of the peculiarities of the Sokolska gymnastics into the process of physical training of the military men in Russian Empire in the beginning of the XX century.

Key words: Sokolska gymnastics, physical training of the military men, military department.